
YENİ SOĞUK SAVAŞ'IN İLK CEPHESİ: KARADENİZ-KAFKASYA HATTI

27.06.2019

Dünya Bülteni (26 Haziran 2019)

Ahmet Bahçeci

1917'deki Bolşevik Devriminin ardından kurulan ve İkinci Dünya Savaşından sonra oluşan çift kutuplu dünya düzeninin iki başat aktöründen birine dönüşen Sovyetler Birliği 1991 yılında tarih sahnesinden silindi. SSCB'nin dağılmasının ardından; birliğin dominant gücü, yönetim merkezi ve aynı zamanda mirasçısı olarak kabul edilen Rusya Federasyonu, 25 Aralık 1991'de bağımsızlığını ilan etti. Soğuk Savaşın bitmesiyle ortaya çıkan kaos ortamında, büyük ölçüde tek başına hareket etmek zorunda kalan Rusya Federasyonu, öncelikli jeopolitik bir kargaşayla karşı karşıyaydı. En temel soru, form değiştirerek yeniden teşekkül ettirilen köklü bir devletin yüzünü hangi yöne çevireceğiydi. Aslında yapılan ilk deneme, o günün psikolojik ortamı dikkate alındığında sürpriz değildi. 90'lı yıllarda Rus siyasetinde yön veren, Atlantikçi-Liberal bir eğilim oldu. Ancak benimsenen bu yol, Soğuk Savaşın sonunda çöken iktisadi yapıyı yeniden inşa etmeyi ve bu çöküşten kaynaklanan toplumsal çözülmeyi durdurmayı başaramadı. Rusya Federasyonunun ekonomik sorunlarını Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonundan alınan kredilerle çözmeye çalışan Boris Yeltsin dönemindeki başarısızlık, bu kez Avrasyacı-Devletçi akımların güç kazanmasına yol açtı. Siyasi algıların hızlı biçimde değişmesinde ekonomik kriz ve Çeçenistandaki gerilim gibi çözümlenemeyen sorunlar kadar dış dinamikler de etkiliydi. Kremlin koridorlarında paradigma değişikliğine yol açan dış etkenlerin başında ise NATO'nun genişleme stratejisi geliyordu.

Oysa Sovyetler Birliğinin son lider Mihail Gorbaçov'un aktardığına göre, iki Almanyanın birleştiği ve Soğuk Savaşın sona erdiği günlerde ABD yöneticileri, NATO'nun doğuya doğru bir santim bile genişlemeyeceğine dair söz vermişti. Ancak ABD'deki yeni muhafazakâr çevrelerin, çok geçmeden ulusal güvenlik stratejilerinde de belirleyici bir konuma gelmesiyle verilen bu söz havada kaldı. Çünkü yeni-muhafazakârlar, Amerikan dış politikasının ilk hedefini, Eski Sovyet coğrafyasında veya başka bir yerde, Sovyetler Birliği tarzında bir tehdit oluşturacak yeni bir rakibin yeniden ortaya çıkmasını önlemek olarak belirledi. Bu hedefe ulaşmak için öngörülen askeri stratejinin başında ise NATO'nun genişleme süreci geliyordu. Bu stratejinin mimarlarından biri 1992 yılında Savunma Müsteşarı olan Paul Wolfowitz'ti. George Bush döneminde adını daha sık duyuracak Wolfowitz Beyaz Saray üzerindeki etkisi henüz Bill Clinton döneminde başlamıştı. Wolfowitz Doktrini olarak adlandırılan bu yaklaşım, ortak düşmanın ortadan kalkmasıyla varlığı tartışmalı hale gelen NATO'nun işlev ve görevlerinin yeniden tanımlanmasında da önemli bir dönüm noktası oldu.

Varoluş Krizinden Genişlemeye Nato

1949 yılında Washington'da imzalanan Kuzey Atlantik Anlaşması ile kurulan NATO'nun temel amaçlarından biri Avrupalının güvenliğinin sağlanması olarak belirlenmişti. Çünkü Avrupa, İkinci Dünya Savaşının ardından ağır hava bombardımanlarının neden olduğu büyük bir yıkımla yüzleşiyordu. Henüz savaş bitmeden başlayan ideolojik kampaşma ise önce bölünmüş bir Berlin, ardından da bölünmüş bir Avrupalının habercisiydi. İktisadi olarak kendi imkânlarıyla ayağa kalkması mümkün olmayan Avrupalının imdadına Truman Doktrini kapsamında gündeme gelen Marshall Yardımları yetişti. Dönemin Amerikan Dışişleri Bakanı General George Marshall tarafından hazırlanan plan, bir anlamda Avrupalının yeniden imarı için hazırlanmış bir kalkınma programıydı. Askeri boyutta ise Avrupalının güvenliği tümüyle NATO'ya devredilmişti. Ancak örgüt, 20. yüzyılın ikinci yarısında sadece Avrupadaki askeri dengeler açısından değil, üye ülkelerin iç politikalarının şekillendirilmesi açısından da belirleyici bir roller üstlendi. İtalya, Türkiye ve Yunanistan gibi üye ülkelerde yakın tarihte yaşanan tüm siyasi kırılma anlarında, NATO'nun gizli veya açık roller üstlendiği bugün belgeleriyle birlikte hemen herkes tarafından kabul edilen bir gerçek.

90'lı yılların başında Sovyet tehdidin ortadan kalkması ve Avrupa Birliğinin de aynı dönemde ekonomik bir işbirliği örgütünden, siyasi bir birlikteliğe evrilmesiyle, NATO'nun Avrupadaki rolü sorgulanır hale gelmişti. Tam da bu dönemde Brüksel'deki NATO karargâhında ittifakın varlığını sürdürmesini meşru hale getirecek yeni kavramlar tartışılıyordu. Bölgesel çatışmalara karşı alan dışı müdahaleler, uluslararası terörizme karşı işbirliği gibi kavramlar masadaydı. Ancak genel bir ifadeyle, yeni tehdit olarak sunulan bu gerekçeler; Soğuk Savaş'taki Sovyet tehdidi gibi somut bir karşıtlıktan uzaktı. Yeni konseptte dair tartışmaların sürdüğü bu dönemde Balkanlarda yaşanan istikrarsızlık ve eski Yugoslavya ülkelerindeki etnik temelli anlaşmazlıklardan kaynaklanan çatışmaların daha geniş bir sahaya yayılmasından duyulan endişe, NATO'yu Avrupalının güvenliği açısından eldeki tek seçenek olarak ön plana çıkardı. NATO'nun 1999'da Sırbistana yaptığı müdahale hem örgütün alan dışı müdahalelerin fiili olarak başlangıcı, hem de Avrupadaki etki alanını genişletmekten vazgeçmeyeceğinin de en somut göstergesiydi.

NATO'nun genişleme stratejisi şüphesiz ki tek yönlü bir adım değildi. Genişleme politikasındaki tetikleyici unsulardan biri de Soğuk Savaş boyunca Sovyet etkisi altında kalan ülkelerin, yeni dönemde yüzlerini tamamen Avro-Atlantik kurumları çevirmiş olmasıydı. Nitekim geçmişte Varşova Paktı üyesi olan orta ve doğu Avrupa ülkeleri hızlı bir şekilde ittifakın yeni üyelerine dönüştü.

Moskova'nın güdümündeki Varşova Paktının komuta merkezine ev sahipliği yapan Polonya'nın yanı sıra Macaristan ve Çek Cumhuriyeti, 1999 yılında NATO'nun yeni üyeleri oldu. Böylece ittifakın üye sayısı 19'a yükseldi. Ancak bu, genişleme dalgasının sonu değil, henüz başıydı. 2002 yılının Kasım ayında yapılan Prag Zirvesinde aralarında Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenyanın yer aldığı yedi ülke daha üyelik görüşmelerine davet edildi. 2004 yılı Mart ayı sonunda ise bu ülkeler resmi olarak ittifaka katıldı. NATO, son olarak 2009'da Arnavutluk ve Hırvatistan ile 2017'de Karadağın katılımıyla 29 üyeye ulaşmış oldu.

Karadenizin Değişen Haritası ve Ukrayna'nın Artan Önemi

Soğuk Savaş yıllarında Karadeniz, iki kutup arasındaki olası sıcak temas noktalarından biriydi. NATO üyesi Türkiye, Karadenizin güney sahilleri boyunca uzanırken, sahil şeridi ne yerleştirilen

füzeler konusu 1962 yılındaki Küba Krizinin çözümünde pazarlık masasındaki konulardan birine dönüştü. Sonuç olarak Sovyetler Birliği Kübadaki füzelerini sökerken, Amerikalılar da Sinoptaki Jüpiter füzelerini Türkiyenin onayına sunmadan kaldırdı. Bu durum, Türkiyede ABD ile kurulan müttefiklik ilişkisinin de ilk kez güçlü biçimde sorgulanmasını beraberinde getirdi. Sadece 2 yıl sonra, Kıbrıstaki Türklere yönelik baskıların arttığı bir dönemde, Türkiyenin garantörlük haklarından doğan meşru müdahale talebine ket vuran Johnson Mektubu ile bu sorgulamanın boyutları daha da derinleşmişti.

Varşova Paktı dağılana dek, Türkiye sahilleri dışında kalan Karadenizin tüm kıyıları da Sovyet hâkimiyeti vardı. Karadenizin doğusundaki Gürcistan ve kuzeyindeki Ukrayna, SSCByi oluşturan 15 cumhuriyet arasındaydı. Batı kıyılarında yer alan Romanya ve Bulgaristan ise Varşova Paktının üyeleri idi. Sovyetler Birliğinin dağılması ve hemen ardından gelen NATO'nun genişleme dalgasıyla Karadenizin bu görünümü köklü biçimde değişti. Romanya ve Bulgaristanın NATO'ya üye olmasıyla Karadenizin batı kıyıları resmen ittifakın etki alanına girmiş oldu. NATO, bu ülkelerde deniz ve hava üsleri tesis ederek Karadeniz çevresindeki gücünü artırdı. Gürcistan ve Ukrayna'nın da artık bağımsız olduğu düşünüldüğünde, Rusya, Karadenizin kuzeydoğusunda yaklaşık 300 kilometrelik bir sahil şeridini oluşturan Soçi-Novorossiysk hattına sıkışmıştı. Üstelik bu hatta derinliğin yetersiz olması, yüksek tonajlı askeri gemilerin söz konusu limanlara yanaşmasını da güçleştiriyordu.

Rusyanın Karadenizdeki hareket alanının daralması, Kırımın stratejik önemini bir kat daha artırmıştı. Zira Kırım yarımadasındaki Sivastopol, 200 yılı aşkın bir süredir Rus donanmasının Karadeniz filosuna ev sahipliği yapmaktaydı. Bu üs, Soğuk Savaş boyunca 625 parçadan oluşan devasa bir filonun da merkezi konumundaydı. Bu yüzden, Sovyetler Birliğinin dağılması sırasında Kiev ile Moskova arasındaki temel sorunlardan birini de bu donanmanın paylaşımı ve Sivastopolün statüsü konusu oluşturmaktaydı. Sovyet döneminde askeri açıdan taşıdığı önemden ötürü kent sakini olamayanların giremediği kapalı bir şehir olan Sivastopol, 1948 yılındaki bir yasayla özerk ve özel bir statü kazanmış, 1978 yılında ise Ukrayna'ya devredilmişti. SSCB'nin ardından bağımsızlığını kazanan Ukrayna'da 1991 yılında çıkarılan bir yasa ile Kırım Özerk Cumhuriyeti kuruldu. Ancak Sivastopol, bir parçası olduğu Kırım yarımadasına kurulan bu özerk yapının dışında tutuldu. Ortaya çıkan tablo, bağımsızlığın ilk yıllarında Kiev yönetimini rahatsız ediyordu. Dönemin Devlet Başkanı Leonid Kravçuk, 11 Aralık 1992 günü Ukrayna parlamentosunda yaptığı konuşmada bu rahatsızlığı şu sözlerle dile getirmişti: Ukrayna topraklarında yer alan Rus deniz üssü, Çarlık dönemine ait bir illettir.

Kievin itirazları ile Rusya-Ukrayna ilişkileri gerildi. 1944 yılında bölgenin gerçek sahibi olan Kırım Tatarlarının, Stalinin kararıyla topyekûn sürgüne gönderilmesinin ardından yarımada'nın demografik yapısı da değişmiş ve çoğunluk Rusların eline geçmişti. Bunun da etkisiyle, özerk bir konumda bulunan Kent Konseyi, Ukrayna'ya ait gemilerinin Sivastopolü terk etmesi yönünde bir karar aldı. Dahası, Moskovadaki Duma da 9 Temmuz 1993 tarihli bir kararla, Sivastopolün Rusya Federasyonuna ait bir kent olduğuna dair bir kararı onayladı. Dönemin Ukrayna yönetimi, bu kararın bir savaş ilanından farkı olmadığını duyurdu. Nihayetinde taraflar sorunu çözmek için masaya oturdu. Toplamda 800 parçadan oluşan donanma iki ülke arasında paylaşıldı. 28 Mayıs 1997 tarihli bu anlaşmanın en önemli maddesi ise Sivastopoldeki deniz üssünün yıllık 93 milyon dolarlık bir kira bedeli karşılığında Rusya Federasyonuna kiralanması oldu. Akabinde de dönemin Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin ve Ukraynalı mevkidaşı Leonid Kuçma, 31 Mayıs 1997 tarihli Dostluk, İşbirliği ve Ortaklık Anlaşmasına imza attı. Böylece Rusya, Soğuk Savaşın ardından önemli bir mevzi kaybı yaşadığı ve dar bir alana sıkıştığı Karadenizdeki en önemli askeri üssü elinde

tutmayı başardı. Rusya ile Ukrayna arasındaki ilişkilerde de yeni bir yumuşama dönemine girilmiş oldu.

Ukraynanın Bağımsızlığına Rusyadan Bakış

Aslında Sovyet muhalifi pek çok Rus, Aleksander Soljenitsin de dâhil, SSCBnin dağılmasını desteklerken, Ukraynanın Rusyadan kopuşuna sıcak bakmıyordu. İki toplum arasındaki kültürel bağlar ve yüzyıllar öncesinden gelen karma evlilikler örnek gösterilerek, Kiev ile Moskova için et ve tırnak benzetmeleri yapılıyordu.

Soljenitsin, Ukraynanın sınırlarını sorgularken, Etnik dağılıma dayanmayan bu sınırlar Lenin döneminde yanlış çizilmiştir. ifadelerini kullanmıştı. Soljenitsine göre Ukraynanın bağımsızlık hakkı sadece halkın Ukraynaca konuştuğu bölgeler için söz konusu olabilirdi. Rusyada jeopolitik kuramcılarının en radikal temsilcilerinden Aleksander Dugin de Ukraynanın Rusya için taşıdığı öneme şu sözlerle dikkat çekiyor: Ukraynanın sınırları ve egemen devlet statüsü Rusyanın jeopolitik güvenliğine en büyük tehdittir. Bu nedenle, Ukraynanın yeni inşa sürecinde Moskova aktif bir biçimde yer almalıdır. Ukrayna konusundaki en radikal yaklaşımlardan biri de Oleg Platanova aitti. Platanova göre; Ukrayna ve Belarus, yapay ve geçici karakterliydi. Bu devletlerin kuruluşunu Alman ve Avusturya istihbaratının faaliyetlerine bağlayacak kadar ileri giden Platanov, asıl amacın Rusyayı parçalamak olduğunu ileri sürmekteydi. Ukraynanın bağımsızlığı konusunda Rus kamuoyunda oluşan algıyı özetleyen cümleler ise Michel Ignatieff'e ait: Rusya, kendisini halen Büyük Rusya olarak gördüğü için, Ukraynanın bağımsızlığını tanımakta zorlanmıştır.

Ukraynanın bağımsızlığı konusu Rusya içindeki siyasi gruplar için de farklı anlamlar taşımaktaydı. Rus dış politikasında ekonomik çıkarları önceleyen liberal çevreler açısından Ukrayna, Rusyaya olan doğalgaz borçları ve enerji bağımlılığı dolayısıyla önemliydi. Rusyanın tarihsel açıdan taşıdığı büyük güç sıfatına öncelik verenler ise duruma daha çok güvenlik perspektifinden bakıyordu. Ukrayna ile ilgili değerlendirmelerde sık sık Slav birliği vurgusuna rastlamak da mümkündü.

1991de bağımsızlığını kazanan Ukrayna, Rus kamuoyundaki bu ve benzer değerlendirmelerden ötürü, 90lı yıllar boyunca Moskova ile ilişkileri bir beka sorunu çerçevesinde sürdürdü. Bunun en somut örneklerinden biri de SSCBnin dağılmasından sonra Ukrayna topraklarında kalan nükleer silahların akıbetine ilişkin tartışmalardı. Aslında Ukraynanın askeri strateji açısından bu silahlara ihtiyacı yoktu ve ülke bu silahların bakım masraflarını karşılayacak ekonomik güçten de mahrumdu. Kiev yönetimi tüm bunlara karşın, nükleer silahların devri konusunda ayak diredi. Üstelik bu tutum, Batı dünyasının da tepkilerine yol açıyordu. Bu eleştirileri göğüslemek için parlamento, 1993 yılında, Ukraynanın nükleer silah ve maddelerden arındırılmış bir ülke olmak istediği yönünde bir karar çıkardı. Ancak yine de topraklarında bulunan nükleer silahların mülkiyet hakkının Rusyaya devredilmesi- ne karşı çıktı. Hem Batı hem de Rusya ile süren uzun müzakereler 1996 yılında varılan bir anlaşmayla son buldu. Bu anlaşma uyarınca Ukrayna, ABD ve Rusyadan alacağı ekonomik yardımlar karşılığında sahip olduğu nükleer savaş başlıklarını Moskovaya devretmeye razı oldu. Rusya ise bu adım karşılığında Ukraynanın toprak bütünlüğünü garanti ediyordu. İşte bu anlaşma, yıllar sonra Kırımın ilhaki için düzenlenecek referandumun da gayrimeşru olmasına yol açacaktı.

Karadenizdeki Rekabetin Doğu Cephesi: Gürcistan

Soğuk Savaşın ardından Rusyanın Karadenizdeki etkinliğini sınırlandıran bir başka önemli gelişme

de Gürcistanın bağımsızlığı oldu. Tiflisin Moskovadan kopuşu Karadenizin doğu kıyılarının da Rusyanın kontrolünden çıkması anlamına geliyordu. Ancak Gürcistanın toprak bütünlüğü konusunda yaşadığı sıkıntılar Rusyanın elinde bir koza dönüştü.

Milliyetçi lider Zviad Gamsahurdianın bağımsızlığın ilk yıllarında, özellikle de anadilde eğitim konusunda izlediği politikalar, ülkedeki özerk yapılar Abhazya ve Güney Osetyadaki ayrılıkçı akımları körüklemişti. Her iki bölgede alınan tek taraflı bağımsızlık kararlarının ardından Kafkasya yeni bir çatışmaya sürüklendi. Bu çatışmalar sırasında ayrılıkçı gruplar, Rusya tarafından desteklendi. Bu desteğin bir sonucu olarak da Tiflis yönetiminin bu bölgelerdeki kontrolü fiilen son buldu. Uzun yıllar süren çözüm arayışları sonuçsuz kalırken, Kafkasyadaki dondurulmuş sorunlara yenileri de eklenmiş oldu. Gürcistanın Abhazya sahillerinde kontrolü kaybetmesi, Karadenizde dar bir kıyı şeridine sıkışan Rusya tarafından bir kazanım olarak görülüyordu.

Gürcistan, yaşanan toprak kayıplarının ardından siyasi bir kaosa sürüklendi. Bu kaos da çok geçmeden bir iç savaşa dönüştü. Milliyetçi lider Gamsahurdia yanlıları Karadeniz sahilindeki kentlere çekilirken, Tifliste bir yönetim boşluğu oluştu. Bu boşluğu dolduracak isimse Sovyetler Birliğinin son dışişleri bakanı, tecrübeli siyasetçi Eduard Şevardnadzeydi. Şevardnadze, 90lı yılların ortalarında ülkesinde bir kurtarıcı olarak görülüyordu. Beyaz Tilki lakabıyla tanınan Şevardnadze, bir yandan Rusya ile yaşanan gerilimi düşürme, diğer yandan da Batı ile ilişkileri geliştirerek Rusyayı dengeleme yoluna gitti. Bu politikanın Gürcistan açısından en önemli sonuçlarından biri, ülkede bulunan 4 önemli Rus üssünün kapatılması yönünde varılan mutabakat oldu. Karar, 1999 yılında İstanbul'da düzenlenen AGİT Zirvesi sırasında alındı ama uzun yıllar uygulanamadı. Gürcistandaki Rus üslerinden biri başkent Tifliste, diğeri Ermeni nüfusun yoğun olarak yaşadığı Cavaheti bölgesindeydi. Diğer iki üs ise doğrudan Karadenizdeki hâkimiyet mücadelesinin bir parçasıydı. Bu üslerden biri Abhazya'da, diğeri ise Acaristan Özerk Cumhuriyetinin başkenti Batumdaydı.

Karadeniz Çevresinde Renkli Devrimler

Rusya Federasyonu, SSCB'nin dağılmasından hemen sonra dış politikada yakın çevre adlı bir doktrini benimsedi. Bu doktrin temel olarak eski Sovyet coğrafyasında ve Sovyet etki alanındaki orta ve doğu Avrupada Rusyanın etkinliğinin sürdürülmesini esas alıyordu. Ancak işler pek de Kremlinin hesapladığı gibi gitmedi. Baltık Denizi kıyısındaki eski Sovyet ülkelerinden Estonya, Letonya ve Litvanyanın dâhil olduğu orta ve doğu Avrupa ülkeleri bir bir NATO üyesi oldu. Rusyanın mevzi kaybı bununla da sınırlı kalmadı. Gürcistan ve Ukrayna'da 2003 ve 2005 yılında gerçekleşen renkli devrimler, Batı yanlılarını iktidara taşıdı. Aslında Batı yanlılarınca devrilen yönetimler tümüyle Rusya taraftarı değildi. Gerek Tiflis, gerekse Kiev'deki yönetimler bu renkli devrimlere kadar geçen sürede daha ziyade Rusya ile Batı arasında faydacı bir denge politikası izlemeyi tercih etmişlerdi. Ancak halk ayaklanmalarıyla başlayan renkli devrimlerden sonra işbaşına gelen isimler bu iki ülkenin yüzünü tümüyle Batıya çevirdi.

Gürcistandaki Kadife Devrim ile cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan Mihail Saakaşvili ile Ukrayna'daki Turuncu Devrimin ardından cumhurbaşkanı olan Viktor Yuşçenko aynı zamanda Rusyanın güney sınırlarında Kremlin karşıtı bir eksenin kurulmasına da önem vermekteydi. Bu nedenle, her iki lider de ülkelerinin uzun süredir gündemde olan NATO üyeliğini zaman kaybetmeden gerçekleştirme arzusundaydı. Moskova yönetiminin o güne kadar ki genişleme dalgaları karşısında sessiz kaldığını gören NATO içinde de Ukrayna ve Gürcistanın üyelik sürecinin tamamlanması için engel olmadığını düşünenlerin sayısı artmıştı. Böyle bir ortamda, 2008 yazının

başında Romanyanın başkenti Bükreşte toplanan NATO Zirvesinde her iki ülkenin üyeliği için de yeşil ışık yakıldı. Ancak daha önceki genişleme dalgaları karşısında sessiz kalan Rusya bu kez sessiz kalmayacaktı.

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, sessizlik döneminin bittiğinin sinyalini 2007 yılındaki Münih Güvenlik Konferansında vermişti. Putin, tarihi olarak nitelendirilen konuşmasında, ülkesinin bundan böyle tek taraflı adımları kabullenmeyeceğini şu sözlerle dile getirdi: Tek egemenin, tek efendinin olduğu bir dünya, onu elinde bulunduranlar için de ölümcüldür. Çünkü onu içeriden yıkar. Tek taraflı ve gayrimeşru eylemler, hiçbir soruna çare olmamış; üstelik yeni insanlık trajedilerine ve gerilimlere neden olmuştur.

Rusyayı harekete geçiren bir başka gelişme ise Balkanlarda yaşananlardı. Finlandiyalı tecrübeli diplomat Marti Ahtisaari tarafından BM misyonu çerçevesinde hazırlanan Koso- va planının çökmesiyle, Priştine yönetimi bağımsızlık karar vermiş ve Batılı ülkeler de Rusyanın itirazlarına rağmen Kosovanın bağımsızlığını tanımışlardı. Kosovadaki restleşme yeni bir dönemin de başlangıcı olacaktı.

Renkli Devrimlerin Rövanşı

Rusya, özellikle kırmızıçizgi olarak gördüğü Karadeniz-Kafkasya hattındaki gelişmelere artık sessiz kalmayacağını önce Güney Osetyada gösterdi. Batının desteğine güvenen Mikhail Saakaşvili, 2008 yılının Ağustos ayında, 1991 yılından bu yana Tiflisin kontrolünde olmayan Güney Osetyaya yönelik bir harekâtın emrini verdi. Gürcü birlikleri kısa süre içinde başkent Şinvaliye kadar ilerledi. Ancak Saakaşvili, Rusyanın bu adıma vereceği karşılığı hesap edememişti. Rus birlikleri 24 saat içinde sınırı geçerek, Gürcü ordusunu Güney Osetyadan çıkardı. Liman kenti Poti ve başkent Tiflis de Rus savaş uçaklarının hedefleri arasındaydı. Batının, Rusyanın bu hamlesi karşısında siyasi olarak desteklediği Saakaşviliyi yalnız bırakması Gürcistanda büyük bir hayal kırıklığına neden oldu. Hem Saakaşvilinin savunduğu neo-milliyetçi politikalara olan destek azaldı, hem de ülkenin içinde bulunduğu ekonomik buhran büyüdü. Rusya, Güney Osetyadaki müdahalesiyle Tiflisteki siyasi dengeleri de değiştirmişti. Nitekim 2012deki seçimler, Saakaşvilinin Gürcistandaki siyasi kariyerinin de sonu oldu. İktidar, Saakaşvili muhaliflerini tek çatı altında toplamayı başaran Gürcistan Rüyası adlı koalisyonla geçti. Bu koalisyonun arkasındaki güç ise dünyadaki en zengin Gürcü olarak tanınan Bidzina İvanişvili idi. İvanişvilinin en büyük özelliği ise mal varlığının büyük bir bölümünün Rusyada bulunmasıydı.

Güney Osetya müdahalesi ile Gürcistandaki siyasi dengeleri değiştiren Rusya, Ukraynada ise enerji kartını açtı. Kremlin yönetimi, Ukraynayı doğalgaz borçları üzerinden sıkıştırırken, yaşanan ekonomik daralma Turuncu Devrim ile işbaşına gelen isimlere olan güvenin kaybolmasına neden oldu. Nitekim 2010da yapılan seçimlerden, giderek daha fazla Rus yanlısı bir çizgiye geçiş yapan, Viktor Yanukoviç galip ayrıldı. Yanukoviçin ilk icraatlarından biri, yukarıda değinilen Sivastopoldeki deniz üssünün kira sözleşmesini uzatmak oldu. Rusya ile imzalanan anlaşmanın süresi 2017 yılında dolacaktı ve Turuncu Devrimin liderleri bu sözleşmeyi uzatmama konusunda kararlıydı. Rusya, renkli devrimlerin yaşandığı her iki ülkede de gidişatı tersine çevirmiş, bu ülkelerin NATOya üyelik süreçlerini de akamete uğratmayı başarmıştı. Tüm bunlar, Karadeniz-Kafkasya hattındaki küresel rekabetin giderek daha da sertleşeceğinin habercisiydi.

Rusyanın Fiili Durum Yaratma Strateji

Rusya, Batının renkli devrimlerle bölgeye daha fazla nüfuz etme girişimini karşı hamlelerle bertaraf ettikten sonra, SSCB sonrası pek çok sorunlu bölgede uyguladığı fiili durum yaratarak çözümsüzlüğe itme stratejisini Gürcistan ve Ukraynada da uygulamaya koydu. İlk adım, Gürcistandan tek taraflı bağımsızlıklarını ilan eden Abhazya ve Güney Osetyanın tanınması oldu. Rusyanın dışında bu iki yapıyı tanıyanlar Venezuela ve okyanustaki bazı ada ülkeleriyle sınırlı kaldı. Elbette Kremlin, bu ülkelerin Batıya rağmen tanınmasını ve birer BM üyesine dönüşmesini beklemiyordu. Ancak bu bölgelerde yarattığı fiili durumla önemli kazanımlar elde etti. Bu kazanımlardan biri de Abhazya ile imzalanan bazı askeri anlaşmalar oldu. Bu anlaşmalar sayesinde Rusya, Karadenizin kuzeydoğusundaki askeri varlığına da kendince meşru bir zemin oluşturmuş oldu.

Küresel rekabet açısından daha belirleyici olan ise Ukraynada 2014 yılından sonra yaşanan gelişmelerdi. 2013ün Aralık ayında Rusya yanlısı devlet başkanı Viktor Yanukoviçin Avrupa Birliği ile imzalanacak Ortaklık ve Serbest Ticaret Anlaşmasını imzalamaktan vazgeçmesi üzerine Batı yanlıları yeniden sokaklara döküldü. Kievdeki gösteriler, güvenlik güçlerin müdahalesiyle birlikte sokak çatışmalarına dönüştü ve en nihayetinde Yanukoviç ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Yaşananlar kuşkusuz Turuncu Devrimin yeni bir sürümüydü. Kievdeki yeni yönetimin kullandığı dil tümüyle Rusya karşıtlığı üzerine kuruluydu. Ancak Rusya bu kez enerji kartını açmaktansa daha sert bir yanıt vermeyi tercih etti. 2014 yılında düzenlenen gayrimeşru bir referandumla Kırım ilhak edildi. 1944teki sürgün yüzünden kendi vatanlarında azınlık durumuna düşen Kırım Tatarları bu referandumu veto etti. Kırımın ilhakı, Karadenizdeki jeopolitik dengelerin değişmesi anlamına da geliyordu. Batı dünyası, bu adıma Rus ekonomisinin can damarı olan sektörleri hedef alan yaptırımlarla yanıt verdi. Kırım, 19. ve 20. yüzyılın belirli dönemlerinde olduğu gibi bir kez daha küresel jeopolitik mücadelenin düğümlendiği noktalardan birine dönüştü.

Kırımın ilhakı, Ukraynadaki hesaplaşmada son hamle değildi. Son 20 yıldır seçim hırıltalarına yansıyan siyasi bölünmüşlük de aynı yıl içinde bir iç savaşa dönüştü. Ülkenin doğusundaki Lugansk ve Donetsk gibi kentlerde Rusya yanlısı ayrılıkçılar tıpkı Gürcistan örneğinde olduğu gibi tek taraflı bağımsızlıklarla sözde devletler ilan etti. Rusya, bu yapıların bağımsızlığını tanımasa da Kiev yönetimi ve Batı dünyası Kremlinin bu bölgelerdeki ayrılıkçı gruplara güçlü bir askeri destek verdiği konusunda hem fikir. Sorunun çözümü için AGİT'in gösterdiği çabalar ve Normandiya Dörtlüsünün faaliyetleri ise çözüm üretmekten uzak. Oluşturulan mekanizma bu yönüyle, Dağlık Karabağ sorunun çözümü için kurulan AGİT Minsk grubunun işlevsizliğini hatırlatıyor. Aslında Rusya, krizi diplomasi masasına taşıyarak çözümsüzlüğe itmekten şikâyetçi değil. Çünkü ortaya çıkan fiili durum Rusya açısından Ukraynanın NATO üyeliğinin uzunca bir süre daha rafa kaldırılması anlamına geliyor.

Ukraynadaki iç savaş, hem Batı hem de Rus kamuoyunda yeni bir Soğuk Savaşın habercisi olarak da görülüyor. Özellikle Rusyanın son yıllarda giderek tavizsiz hale gelen dış politika anlayışını kendileri için bir tehdit olarak gören Polonya gibi ülkeler, NATOnun ve ABDnin orta ve doğu Avrupadaki askeri varlığını artırmasını talep ediyor. Ukrayna bir tampon bölge olarak düşünülürse, bu tampon bölgenin her iki tarafı da peş peşe düzenlenenden devasa tatbikatlara sahne oluyor. Yani hem Rusya hem de NATO, karşılıklı tatbikatlarla birbirlerine gözdağı veriyor. Bu tatbikatların, Soğuk Savaş yıllarında bile görülmeyen büyüklükte olması gerilimin sıcak bir çatışmaya dönüşme

riskine de işaret ediyor.

Karadenizin Suları Isınıyor

2018in Kasım ayında yaşananlar ise sıcak çatışma riskinin sanıldığı kadar uzak olmadığını ortaya koyuyor. Rus donanmasına bağlı sınır güvenliği gemilerinin, karasularını ihlal ettiği gerekçesiyle Ukraynaya ait bir savaş gemisini mahmuzlaması ve silahla ateş açması geride kalan yılın son günlerinde Karadenizde sıcak saatler yaşanmasına neden oldu. Saldırıya uğrayan Ukrayna filosu, Odessadan hareket ederek Azak Denizindeki Mariupola ulaşmak üzere yola çıkmıştı. Rusya Federal Güvenlik Servisi, gemilere Kara- denizi Azak Denizine bağlayan Kerç Boğazına ulaşmadan müdahalede bulundu. 3 Ukrayna gemisine el konuldu, 24 Ukraynalı denizci gözaltına alındı. Rus makamları, müdahalenin sınır ihlali gerekçesiyle yapıldığını duyurdu. Ancak Ukrayna, söz konusu deniz sahasının kendi karasuları içinde yer aldığını savunuyor. Yaşanan gerilim, bir süredir küresel rekabette Suriyedeki gelişmelerin gölgesinde kalan Kırımdaki anlaşmazlığın yeniden gündeme gelmesine de vesile oldu. Rusyanın Kırım ile kara bağlantısını kurmak için inşa ettiği Kerç Köprüsünün ise Ukrayna limanları arasındaki deniz trafiğini kesintiye uğratabileceği de somut olarak görüldü. Gerilimin ardından Ukrayna Ulusal Güvenlik ve Savunma Konseyi, Cumhurbaşkanı Petro Poroşenko başkanlığında toplandı. Uluslararası haber ajanslarının savaş kabinesi toplandı başlığıyla duyurduğu toplantının ardından kameraların karşısına geçen Petro Poroşenko, NATOyu yardıma ikna etmek için şaka değil savaş kapıda ifadelerini kullandı. Ertesi gün de parlamento kararıyla Ukraynada bir ay süreyle sıkıyönetim ilan edildi.

Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrova göre yaşananlar, Ukrayna yönetimi tarafından önceden planlanan bir provokasyondur. Rus medyası da bu provokasyon iddiasını yaklaşan seçimlerle ilişkilendirdi. 31 Mart 2019daki seçimler öncesi anketlerdeki durumu pek parlak görünmeyen Poroşenkonun, hem Batıya hem de ülkesindeki iç kamuoyuna Rusyaya kafa tutan adam profili çizmek istediği düşünülebilir. Tansiyonun nereye evirileceğini ise büyük oranda NATO'nun yakın gelecekteki tavrı belirleyecek. Bugüne dek Ukrayna ve Gürcistanda yaşananlar karşısında sözlü destekle yetinen NATO için karar anı giderek yaklaşıyor. Sözlü destek açıklamalarının ardından Ukrayna ve Gürcistandaki Batı yanlılarının sahada Rusyaya karşı tek başlarına bırakılmaları, bu ülkelerde beklenmedik siyasi tepkilere yol açabilir. NATO'nun sahaya inmesi ise bölgesel değil küresel ölçekte bir çatışmanın fitilinin ateşlenmesi ile sonuçlanabilir.

Ukraynada Mart ayı sonunda yapılacak seçimler bu açıdan da ayrı bir önem taşıyor. Benzer bir seçim geçtiğimiz Kasım ayında Kafkasya-Karadeniz hattının diğer kilit ülkesi Gürcistanda yaşandı. Eski Sovyet coğrafyasında seçimler kişisel mücadelelerin ve özellikle Batı ile Rusya arasındaki stratejik anlaşmazlığın bir parçası olarak görüldüğü için, Gürcistandaki seçimlerin de bunun dışında kalması pek mümkün olmadı. Seçim, aslında perde arkasındaki iki güçlü siyasi figürün vekilleri arasındaydı. Başa baş geçen ilk turun ardından ikinci turda; vatandaşlıktan çıkarılan Mihail Saakaşvilinin partisi Birleşik Ulusal Hareket ve müttefikleri tarafından desteklenen Grigol Vaşadze ile iktidardaki Gürcü Rüyası Koalisyonu tarafından desteklenen bağımsız aday Salome Zurabişvili yarıştı. Seçimin galibi, Rusya ile dengeli bir siyasetten yana olan ve perde arkasında kalmayı yeğleyen ülkenin en zengin işadamı Bidzina İvanişvilinin desteklediği kadın aday Salome Zurabişvili oldu. Ortaya çıkan tablo, Saakaşvilinin ülkeye dönme hayallerine son verirken, Batının da bölgede yaşadığı güven kaybının fotoğrafı oldu.

Türkiyenin Önceliği İstikrar

Karadeniz-Kafkasya hattında yaşanan küresel rekabet kuşkusuz ki Türkiye'yi de yakından ilgilendiriyor. Çünkü Türkiye'yi bir enerji koridoruna dönüştüren projelerin geleceği büyük oranda bu bölgedeki istikrarın korunmasına bağlı. Karadenizin kuzeyindeki krizin sıcak bir çatışmaya dönüşmesi, Türk Akımı projesi için bir risk teşkil ediyor. Aynı şekilde, Ermenistan ile yaşanan sıkıntılardan ötürü Tiflis, uzun zamandır Hazardaki kaynakların Anadolu üzerinden dünya pazarlarına açılmasını sağlayan projelerde bir dirsek konumunda. Gürcistanda yaşanabilecek bir istikrarsızlık, Bakü-Tiflis-Ceyhan ve yakında açılması planlanan TANAP gibi petrol ve doğalgaz boru hatlarındaki akışı sekteye uğratabilir.

Türkiye için kritik başlıklardan birisi de gerilimin daha da artmasıyla Montrö Boğazlar Sözleşmesinin yeniden tartışmaya açılması ihtimali. Montrö Boğazlar Sözleşmesi, barış dönemlerinde ticari gemiler için serbest geçiş özgürlüğü getiriyor. Buna karşılık savaş gemileri için getirdiği geçiş rejimi kısıtlayıcı. Montröde her şeyden önce Karadenize kıyıdaş ve kıyıdaş olmayan ülkeler ayrımı var. Sözleşme, Karadenize kıyıdaş olan ülkelere boğaz- lardan geçişte daha fazla hak tanıyor. Kıyıdaş olmayan ülkelerin savaş gemileri için getirilen kısıtlamalar ise çok daha fazla. Rusya bu sözleşmenin taraflarından biri. ABD ise Montrö Boğazlar Sözleşmesine taraf değil. Bu nedenle ABDnin sözleşmeyle ilgili sıkıntıları olduğu biliniyor. Türkiye ise Montrönün bugün için de ihtiyaçları karşıladığını, Karadenizdeki istikrara katkı yaptığını ve yürürlükte kalması gerektiğini savunmaya devam ediyor.

<https://www.dunyabulteni.net/dosya/yeni-soguk-savasin-ilk-cephesi-karadeniz-kafkasya-hatti-h441842.html>

Kaynak/Source: